

ชุมชนชนบทและท้องถิ่น

ความหมายของชุมชนชนบทและท้องถิ่น

คำว่า “ชุมชน” เป็นคำที่ใช้ในภาษาอังกฤษว่า “Community” ในภาษาไทยใช้อีกคำว่าประชาคมแต่ไม่ได้รับความนิยมเท่ากับคำว่า “ชุมชน” ความหมายของชุมชนได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายคำว่า ชุมชน หมายถึง หมู่ชน, กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน เป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ส่วนแนวคิดของสัญญา สัญญา วิวัฒน์ (2526) ให้ความหมายคำว่า ชุมชน หมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งและมวลสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนเองได้ ซึ่งมีลักษณะของความหมายใกล้เคียงกับแนวคิดของเสาวคนธ์สุดสวาสดี (2524) ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชน เป็นการมารวมกันอยู่เป็นกลุ่มตั้งแต่กลุ่มขนาดเล็กเช่นหมู่บ้านไปจนถึงกลุ่มขนาดใหญ่เช่นเมืองประเทศหรือหมายถึงอาณาบริเวณท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นนั้นมีภาษาพูดเดียวกันมีจารีตประเพณีเดียวกันมีความรู้สึกแบบเดียวกันและมีพฤติกรรมไปตามเจตคติซึ่งเป็นทำนองเดียวกัน อีกทั้งได้ขยายความหมายไว้ว่าชุมชนประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของคนความเชื่อศาสนาประเพณีวัฒนธรรมระบบเศรษฐกิจอาชีพระบบการเมืองระบบปกครองและโครงสร้างอำนาจรวมถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีต่างๆ ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อกัน และระหว่างกันหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ (จิตติมงคลชัย อรัญญา, 2540)

นอกจากนี้คำว่า ชุมชนมิได้หมายถึงหมู่บ้านที่มีอาณาเขตพื้นที่แน่นอนตายตัวอีกต่อไป หากแต่หมายถึง หน่วยทางสังคมที่สมาชิกมีการติดต่อสื่อสาร เสริมสร้างและสืบสานสัมพันธ์ทางสังคมที่มีทั้งความเคลื่อนไหว ปรับตัว ความขัดแย้งและการผสมผสานกลมกลืน ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ ชุมชนมิได้เป็นหน่วยทางสังคมที่เป็นอิสระหรืออยู่โดดเดี่ยวแยกตัวออกจากหน่วยทางสังคมอื่นๆ ในทางตรงกันข้าม ชุมชนในรูปแบบใหม่ๆ ดำรงอยู่ในความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ และความสัมพันธ์กับรัฐและตลาด ชุมชนรูปแบบใหม่เริ่มมีขอบเขตครอบคลุมเครือข่ายกว้างขวาง เชื่อมโยงพื้นที่ในชนบทกับเมือง ปรับตัวและเปลี่ยนแปลง ขัดแย้งและเกิดใหม่อย่างรวดเร็ว (กาญจนา แก้วเทพ อ่างถึงโน อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2548)

ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง (2556) ได้สรุปความหมายของชุมชนออกเป็น ๓ แนวทาง ที่มีความ แตกต่างกันไปออกไปตามที่มาและความหมาย คือ

๑. ชุมชน หมายถึง การรวมตัวกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันตามบรรทัดฐานทางสังคม มีความผูกพัน มีความเป็นปึกแผ่น และอาจหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มีสายสัมพันธ์กันทั้งในมิติความสัมพันธ์แบบ เครือญาติและ มิติทางสังคมและวัฒนธรรม

๒. ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทั้งในด้านพื้นที่และความเอื้ออาทรที่ มีต่อกัน

๓. ชุมชน หมายถึง องค์กรและขบวนการทางสังคมที่มีวัตถุประสงค์แนชัดและรวมกัน ในระยะเวลาที่ นานพอสมควร จนเกิดระบบความสัมพันธ์และความผูกพันกันเกิดขึ้น เช่น องค์กรชุมชน องค์กรในท้องถิ่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มผลประโยชน์ เป็นต้น

จะเห็นว่าบุคคลต่างๆ ข้างต้นได้ให้คำนิยามและความหมายของคำว่าชุมชนไว้อย่างชัดเจนว่า การที่คน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีวัตถุประสงค์รวมกันเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์โดยรวม ซึ่งเกิดจาก ความสัมพันธ์ที่ดีผ่าน การติดต่อสื่อสาร สามารถเรียนรู้ร่วมกันภายใต้บรรทัดฐาน จารีตประเพณี เดียวกัน เพื่อให้เกิดความเป็นพวก เดียวกันในชุมชน แต่เมื่อชุมชนเริ่มมีพัฒนาการและความเจริญ เกิดขึ้น ชุมชนจึงจำเป็นต้องมีองค์กร สถาบัน ต่างๆ ที่เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ดังนั้นชุมชนมีความหมายมากกว่าการเป็นสถาบันที่ช่วย จัดการการพัฒนา กล่าวคือทุกชุมชนทำหน้าที่ เชื่อมโยงขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม เอื้ออำนวยการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มต่างๆ และเพิ่มพูนความสัมพันธ์อันใกล้ชิดทางสังคมซึ่งเป็นพื้นฐานการคุ้มครองทางสังคมที่ สำคัญ

ความหมายของชุมชนชนบท

คำว่า “ชนบท” คือเขตหรือพื้นที่ที่ห่างไกลอยู่นอกตัวเมืองห้อมล้อมด้วยธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมตาม สภาพแวดล้อมที่ตั้งของประชาชนที่อยู่ในชนบทนั้นจะมีความสัมพันธ์ต่อกัน ชนบทแต่ละแห่งย่อมมีความ แตกต่างกันไปตามเศรษฐกิจสังคมการปกครองและความเป็นอยู่ของชาวชนบทสังคมมีขนาดเล็กและลำลงซึ่ง มีลักษณะดังนี้ เป็นชุมชน (Gemeinschaft), สังคมชาวบ้าน (Folk), สังคมประเพณี (Traditional), สังคม ชนบท (Rural), สังคมเกษตร (Agricultural), สังคมด้อยพัฒนา (Under development), สังคมพัฒนา (Development), สังคมรอบนอก (Periphery) และชนบท (Rural) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักวิชาการผู้ ทรงความรู้หลายท่านดังนี้

สังคมชนบทประกอบด้วยประชาชนซึ่งประกอบอาชีพจากทรัพยากรพื้นฐานทางธรรมชาติ เช่น การ ทำเกษตร (เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ประมง) หัตถกรรมพื้นฐาน (ทอผ้า ปนภาชนะ จักสาน) หรือค้าขายเล็กๆ น้อยๆ การประกอบอาชีพดังกล่าวในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา มักอาศัยเทคโนโลยีและเครื่องมือไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน การลงทุนต่ำและอาศัยการสนับสนุน จากธรรมชาติเช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ เป็นต้น ความหนาแน่นของประชากรในชนบทไม่สูงมากนักเมื่อเทียบกับความหนาแน่นของประชากร (สมยศ ทุงหาว, 2534)

การกำหนดว่าจะเรียกพื้นที่ใดเป็นเขตชนบท (Rural) หรือเขตเมือง (Urban) ในแต่ละประเทศจะทำให้ ได้หลายกรณีเช่น อาจใช้ขนาดของประชากร (Population) ความหนาแน่น (Density) เป็นจุดแบ่งความ

แตกต่างระหว่างเมืองและชนบท หรือความใกล้-ไกลของระยะทาง เดินทางเข้าสู่ตัวเมือง Sander (1977) กล่าวว่า ประชากรระหว่าง 1,000 – 5,000 คน ในพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตรจัดเป็นสังคมชนบท ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2530) ให้ความหมายชนบท คือ “ขอบเขตที่อยู่นอกตัวเมือง ออกไปเป็นทองที่อยู่นอกเขตเทศบาล จึงพอสรุปได้ว่า ชนบท คือ อาณาเขตนอกเขตเทศบาล และสุขาภิบาลทั่วประเทศไทย” และไพบุลย์ช่างเรียน (2514) ยังอธิบายอีกว่า ชนบท หมายถึง เขตแดนที่พ้นจากตัวเมืองหรือนอกเขตเทศบาลออกไป

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2535) กล่าวถึง สภาพความเป็นอยู่ของชนบทไทย มีลักษณะดังนี้

๑. หมู่บ้านในชนบท มักจะตั้งอยู่โดดเดี่ยวเป็นหย่อมๆ กระจัดกระจายกันอยู่ตามไร่นา อันเป็นที่ทำกินของแต่ละคน มีการปลูกต้นไม้ที่มีใบหนาแน่น อาทิกอไม้ไผ่ ไร่รอบๆ หมู่บ้าน เพื่อกันลมพายุพัดบ้านพังและใช้เป็นรั้วป้องกันขโมย ให้หัวคันทนาหรือหัวรองสวนเป็นเส้นทาง คมนาคมไปมาหาสู่ระหว่างกัน

๒. ชุมชนชนบทแต่ละแห่ง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยทางเชื้อชาติประเพณี ภูมิหลังทางวัฒนธรรม หรือมีความเกี่ยวข้องกันทางสายโลหิต มีความผูกพันยอมรับ ในชนบธรรมนิยมประเพณีเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ความสามัคคีรักหมู่ รักคณะ จึงมีอยู่ชุมชนชนบท มากกว่าในเมือง

๓. แรงงานส่วนใหญ่ในชนบทถูกใช้ไปในการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ในการประกอบอาชีพนั้น คนชนบทส่วนใหญ่ ดำรงชีวิตด้วยการทำนา ทำไร่ ปลูกพืชหลักทางเศรษฐกิจ ทำสวนยาง และสวนผลไม้ไม่มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้เป็นอาหารในครอบครัวและในปัจจุบันการเลี้ยงสัตว์กำลังจะขยายเป็นอาชีพหลัก เกษตรกรในชนบทมักประสบภาวะการว่างงานแฝง หรือการว่างงานตามฤดูกาล แรงงานในชนบทยังมีได้ใช้อย่างเต็มที่

๔. ชุมชนในชนบทเป็นหน่วยผลิตทางการเกษตรเพื่อบริโภคเสียเป็นส่วนใหญ่เพราะสภาพของชนบทแต่เดิมเป็นที่ดินอุดมสมบูรณ์หากแต่ทางคมนาคมและสิ่งอำนวยความสะดวกยังไม่มี เมื่อประชาชนเข้าไปอยู่อาศัยจึงต้องทำการปลูกพืชผักสวนครัว เพื่อการบริโภคของตนเองในแต่ละครอบครัวขึ้นมากขึ้น ไม่ใช่ปลูกเพื่อการค้า ฉะนั้นเมื่อเปลี่ยนมาเป็นการปลูกพืชเพื่อการค้าและการอุตสาหกรรม จึงเกิดการขาดทุนในการประกอบการและเกิดความยากจนตามมาเป็นปัญหาชนบท

๕. ความไม่สะดวกหลายอย่าง ทำให้สังคมในชนบทมีความไม่ปลอดภัยในชีวิตร่างกาย และทรัพย์สิน กล่าวคือ ผู้อยู่อาศัยอาจจะเจ็บไข้ได้ป่วยง่ายการครองชีพต้องอยู่กันอย่างแรนแค้น โจรผู้ร้ายมีอยู่เสมอ ชาวชนบทมักจะขาดความรู้จึงมีความด้อยในด้านความสามารถในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรกรรม ยังความด้อยในด้านการศึกษาและการเรียนรู้ ทำให้สังคมชนบทตกอยู่ในสภาพถูกเอารัดเอาเปรียบโดยระบบของคนกลางในทุกรูปแบบ

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2506) ได้กล่าวถึงลักษณะโดยทั่วไปของสังคมชนบทไทย ดังนี้

๑. อยู่ร่วมกันแบบทุกคนรู้จักกัน ติดต่อกันเคยเห็นหน้ากันโดยตรง (Face to face) ความสัมพันธ์และฐานะของบุคคลเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ
๒. สังคมชนบทมีการเคลื่อนไหว (Social Mobility) น้อย หมายถึงการโยกย้ายการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ (Status) ไม่ค่อยมีไม่ยากจากถิ่นฐานภูมิลำเนาของตนเอง
๓. ครอบครัวเป็นหน่วยที่สำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น ทำเครื่องมือเครื่องใช้เอง ทำอาหาร และทำอาหารเอง ทำเสื้อผ้าเอง มีการซื้อขายกันเฉพาะสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น เรียกว่า ครอบครัว เป็นทั้งหน่วยที่จัดการเกี่ยวกับเรื่องบริโภค (Consumption Unit) และหน่วยที่จัดการเรื่องอุปโภค (Production Unit) เองทั้งหมดครอบครัวชนบทจึงมีลักษณะเป็นที่พึ่งของตัวเอง
๔. มีโลกทัศน์เป็นคนหัวโบราณ (Conservative) ยึดมั่นในประเพณีเก่าๆ ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงและจะต่อต้านของใหม่
๕. เป็นคนกระหมัดกระหม่อมชอบเก็บเงินไวเฉยๆ ทำให้เงินไม่หมุนเวียน
๖. เชื้อโคลกลาง ภูติผีปีศาจเวทมนต์คาถา
๗. ระดับการศึกษาและทักษะในอาชีพ และชีวิตทั่วไปต่ำ ทั้งนี้ เพราะขาดสถาบัน การศึกษา ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือส่งเสริมทางสังคมที่จะใฝ่หาวิชาความรู้
๘. ชาวชนบทมีระดับความคิดและความเข้าใจแคบขาดความคิดริเริ่ม
๙. ชาวชนบทใช้เงินส่วนใหญ่ไปในงานพิธีต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีบวช
๑๐. บุคลิกและลักษณะนิสัยจะเป็นไปตามประเพณีเช่น ไม่กระตือรือร้น เฉื่อยชา ไม่ตื่นร่น

เกษตรกรมักประสบปัญหาว่างงานตามฤดูกาล แต่ไม่ค่อยกระตือรือร้นที่จะหางานอื่น ทำปัญหาสังคมที่จัดว่าเป็นปัญหาในสังคมชนบทไทย มีดังนี้ (ทัศนีย์ ทองสว่าง, 2537, 231-233)

๑. ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย เช่น โรคขาดสารอาหารเพราะขาดความรู้เกี่ยวกับคุณภาพอาหาร การบริการทางการแพทย์และการอนามัยไม่ทั่วถึงเนื่องจากอยู่ห่างไกล การรักษาพยาบาลไม่ถูกวิธี เป็นต้น
๒. ปัญหาด้านการศึกษา เนื่องจากชนบทอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางการปกครอง จึงทำให้ขาดแคลนสถานศึกษา ครูผู้สอน และอุปกรณ์การสอนที่ทันสมัยรวมถึงรายได้ไม่เพียงพอกับการส่งเสียให้ลูกๆ ได้เรียนในระดับสูงได้
๓. ปัญหาการขาดแคลนที่ดินเพื่อใช้ทำมาหากิน อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการดังต่อไปนี้
 - ๑) ประชากรเพิ่มอย่างรวดเร็ว แต่เนื้อที่ดินที่ถือครองมีจำกัด
 - ๒) ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ต้องเช่าซึ่งอาจไม่ได้รับความเป็นธรรม
 - ๓) ความอุดมสมบูรณ์ของดินเสียไป เพราะการใช้ดินอย่างผิดวิธีทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ

๔. ปัญหาความยากจน อาจมีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการ เช่น

- ๑) ในชนบทมักจะเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ ทำให้มีค่าใช้จ่ายในครอบครัวสูงมาก
- ๒) การเพาะปลูกไม่ได้ผลผลิตเท่าที่ควร
- ๓) การใช้เวลารว่างจากการทำนา ทำไร่ ไปในทางที่ไร้ประโยชน์แทนที่จะหารายได้เสริม

สรุป “ชุมชนชนบท” เป็นเขตพื้นที่อาศัยที่ห่างไกลจากตัวเมืองมาก จำนวนประชากรเบาบางไม่หนาแน่น มีความเป็นอยู่ที่ง่าย คนในพื้นที่มีความเอื้อเฟื้อต่อกัน สนับสนุนเป็นกันเองในทางประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ สิทธิประโยชน์ที่ควรได้รับบางพื้นที่ไม่เพียงพอ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการยังบางอย่างยังเข้าไม่ถึง เศรษฐกิจขึ้นอยู่กับการทำเกษตรเป็นหลัก มีรายได้แบบพอเพียงพอเลี้ยงตนเองได้

ความหมายของท้องถิ่น

“ท้องถิ่น” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ได้อธิบายความหมายของคำว่า ท้องถิ่นไว้ว่า ท้องถิ่น หมายถึง ท้องที่ใดท้องที่หนึ่ง โดยเฉพาะเน้นถึงลักษณะทางสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และทางธรรมชาติที่มีความเป็นขอบเขตเฉพาะพื้นที่นั้นๆ เป็นสำคัญ และยังมี ความหมายที่กำหนดขอบเขตของพื้นที่ระดับย่อยตามเขตการปกครองหรือเป็น หน่วยงานระดับรองไปจาก หน่วยงานใหญ่ ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น ดังนั้นคำว่า ท้องถิ่นจึงขึ้นอยู่กับการจัดขอบเขตทางพื้นที่ดังกล่าวแล้ว และเมื่อนำไปใช้ประกอบกับคำใดจะให้ ความหมายเฉพาะเจาะจงในเรื่องนั้น เช่น ประเพณีท้องถิ่น พิธีประจำท้องถิ่น เป็นต้น

ขณะที่นักวิชาการผู้ทรงความรู้บางท่านให้ความเห็นว่า ท้องถิ่น หมายถึง ท้องถิ่นมีความหมาย หลากหลาย เช่น ชุมชนท้องถิ่น กลุ่มหรือองค์กรทางสังคม ภาพลักษณ์สินค้า อุดมการณ์หรือแม้กระทั่งวาทกรรม และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ติดกับถิ่นที่อยู่ทางกายภาพเป็นเพียงท้องถิ่นรูปแบบหนึ่ง เช่น บางคુંน้ำ คุ่มบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ฯลฯ ท้องถิ่นเหล่านี้เป็นท้องถิ่นในความหมายดั้งเดิมที่คนส่วนใหญ่คุ้นเคยและรับรู้อย่างกว้างขวางมาก่อน ซึ่งในความหมายของท้องถิ่นนิยามตามรูปแบบเนื้อหาสำคัญของแนวคิด และปฏิบัติการท้องถิ่นนิยมนั้น สามารถให้นิยาม ดังนี้ แนวคิดและปฏิบัติการทางเศรษฐกิจ การเมือง 77 สังคม และวัฒนธรรมใดๆ ที่ยึดเอาท้องถิ่นเป็นจุดเริ่มต้นและหน่วยสำคัญในการวิเคราะห์ แต่ในความหมายอย่างกว้าง ท้องถิ่นนิยมนั้น หมายถึง มนุษย์ทุกคนในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมต่างก็มี พันธะผูกพัน ความทรงจำจากประสบการณ์ และนิยามเกี่ยวกับพื้นที่เฉพาะเป็นของตนเอง มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพและความสามารถสื่อสารและนำเสนออัตลักษณ์และความเป็นท้องถิ่นของตนเองในรูปแบบต่างๆ เช่น การเรื่องเล่าการแสดงของท้องถิ่น

ท้องถิ่นไม่ได้มีความหมายเพียงหน่วยในการตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ตั้งทางภูมิรัฐศาสตร์เฉพาะเท่านั้น ท้องถิ่นมีความหมายมากกว่าหน่วยการตั้งถิ่นฐานอย่างหนึ่งของมนุษย์ มีความหมายมากกว่าการบรรยายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม มากกว่าการเป็นหน่วยงานการเมืองและ การปกครองของรัฐแห่งหนึ่งเท่านั้น ท้องถิ่นไม่ว่าจะหมายถึงทางสังคมวัฒนธรรมหรือท้องถิ่นใดๆ บนพื้นผิวโลกมีความเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือเป็น ชุมชนทางวาทกรรม (Juncture of Discourses) ที่เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์และพลวัตระหว่างผู้คนในท้องถิ่นกับธรรมชาติรอบตัว ระหว่างคนใน ท้องถิ่นด้วยกันเอง และระหว่างคนในท้องถิ่นกับสังคมเพื่อนบ้าน และสังคมภายนอก โดยเฉพาะรัฐ ตัวแทนระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์(พัฒนา กิติอาษา, 2546) นอกจากนี้แล้วคำว่า ท้องถิ่นกับชุมชน ยังมีความหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ คำว่า ชุมชนจะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ในขณะที่ท้องถิ่นเน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อม ในพื้นที่ อีกทั้ง พัฒนา กิติอาษา (2546) ได้กล่าวถึงความแตกต่างท้องถิ่นของชุมชนว่า เพราะชุมชนมุ่งเน้นเรื่องของการความสัมพันธ์มิติต่างๆของกลุ่มคน ทั้งที่อยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ เดียวกัน เป็นที่ตั้งในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมของคน อย่างไรก็ตาม ทั้งสองคำนี้มีความหมายหลายประการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่อย่างใกล้ชิด เพราะเป็นการเน้นความสัมพันธ์และผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม

จากความหมายคำว่าท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าชุมชนและท้องถิ่น เป็นคำที่รวมเข้าด้วยกันซึ่งใช้ในกลุ่มนักวิชาการว่า “ชุมชนท้องถิ่น” หรือ Local Community โดยในที่นี้จะใช้คำว่าชุมชนท้องถิ่นแทนท้องถิ่น ในการอธิบายความสำคัญ ประเภท และโครงสร้างหน้าที่ของพื้นที่นั้นๆ

ความสำคัญและองค์ประกอบของชุมชนชนบทและท้องถิ่น

ความสำคัญ

ความมุ่งหมายของชุมชนศึกษา ได้มีนักวิชาการกล่าวถึงชุมชนศึกษาไว้มากมาย ดังต่อไปนี้

ธนพรรณ ธาณี (2540) ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายของชุมชนศึกษาไว้ว่า

๑. เพื่อหาข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน คือ เป็นการหาความรู้ใหม่ หรือเป็นการเพิ่มเติมความรู้ให้มากยิ่งขึ้น การหาข้อเท็จจริงอาจจะเป็นข้อเท็จจริงในลักษณะกว้างทั่วไป หรือ ลึกซึ้งมีการวิเคราะห์สิ่งต่างๆอย่างละเอียดก็ได้ ตามวัตถุประสงค์ของผู้ศึกษา

๒. เพื่อทดสอบความรู้เดิมให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เป็นการทดสอบความรู้ต่างๆ เพื่อยืนยันและเป็นการทำให้ความรู้เดิมนั้นน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เป็นเรื่องของการที่จะสร้างแนวความคิดทฤษฎีใหม่ขึ้น

๓. การศึกษาชุมชนเพื่อนำข้อเท็จจริงไปใช้ประโยชน์ในงานพัฒนาซึ่งนับว่ามีประโยชน์และสำคัญต่องานพัฒนาอย่างมาก เพราะจะได้นำไปวางแผนและนำไปปฏิบัติในงานพัฒนา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาชุมชน

อรพินท์ สฟโซคชัย (2537) ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายของชุมชนศึกษาไว้ว่าเพื่อเข้าใจชุมชนหรือหมู่บ้านที่จะพัฒนา ความเข้าใจนี้จะเป็นประโยชน์ในการดำเนินการประชุม (ระดม ความคิด) เพื่อช่วยงานการพัฒนาหมู่บ้าน และเพื่อศึกษากลุ่มบุคคลต่างๆ ในชุมชนหรือหมู่บ้าน

จิตติ มงคลชยธรรณญา (2540) ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายของชุมชนศึกษาไว้ว่า สามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ

๑. การศึกษาชุมชนโดยนักพัฒนา ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในพัฒนาชุมชนนั้นๆ โดยตรงทำการศึกษชุมชนเพื่อให้เข้าใจและเห็นลู่ทางในการกระตุ้น ส่งเสริมให้คนหรือกลุ่มชนริเริ่ม กิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของตน ซึ่งนักพัฒนาต้องเป็นผู้กำหนดประเด็นศึกษา ผู้รวบรวม ข้อมูล ผู้วิเคราะห์และผู้ใช้ประโยชน์จากผลการวิเคราะห์ด้วยงานศึกษาชุมชนนี้ นักพัฒนาจะขอให้ผู้อื่นทำหน้าที่ใดนักพัฒนาจะต้องมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชนอยู่เสมอ

๒. การศึกษาชุมชนที่หน่วยงานต้นสังกัดนักพัฒนามอบหมายให้นักพัฒนาทำการ รวบรวมหรือสำรวจข้อมูลในชุมชนเพื่อนำไปใช้วางแผนซึ่งนักพัฒนาเป็นเพียงผู้เก็บข้อมูลตามประเด็น หรือแบบสำรวจข้อมูลที่คนอื่นสร้างขึ้นมาเท่านั้น ส่วนผลการวิเคราะห์ผลและใช้ ประโยชน์จากผลการวิเคราะห์มักจะเป็นเจ้าหน้าที่ข้อมูลหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนหรือจัดทำข้อมูลพื้นฐานของหน่วยงาน

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาชุมชน มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการทราบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความเชื่อ เจตคติและสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน ความ ต้องการ และปัญหาของชุมชนในแง่มุมต่างๆ เพื่อจะได้ช่วยกันคิดและหาทางตอบสนองความต้องการของชุมชนโดยจัดทำเป็นโครงการเพื่อแก้ไขปัญหา และความต้องการเหล่านั้นให้หมดไป โดยพลังของชุมชนอีกทั้งผลพลอยได้จากการศึกษาชุมชนยังได้ทราบแหล่งวิชาความรู้ที่สำคัญ เช่น วิชาในชุมชน (Community Resources) ทรัพยากร ธรรมชาติ (Natural Resources) วิทยากร (Resources persons) และ สถาบันของชุมชน

องค์ประกอบ

องค์ประกอบของชุมชนเป็นส่วนประกอบที่สำคัญเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นการกำเนิดของชุมชนที่ไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ แต่หาองค์ประกอบที่กล่าวถึงเกี่ยวข้องกับอาณาบริเวณคนความสนใจความสัมพันธ์และการปฏิบัติต่อกันซึ่งก็หมายถึงการเชื่อมโยง ๓ ด้าน คือ

๑. ด้านภูมิศาสตร์หมายถึงสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติป่าและแม่น้ำอาณาบริเวณ (Area) คนและสถานที่ที่เกือบจะแยกกันไม่ได้ต่างก็เป็นส่วนประกอบสำคัญและมีสัมพันธ์กันมีคนที่ต้องมีสถานที่แต่การจะกำหนดขอบเขตและขนาดของสถานที่ของชุมชนหนึ่งๆเป็นเรื่องยาก

๒. ด้านสังคม หมายถึง คน (Peple) คนเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชน หากปราศจากคนก็จะเป็นไม่มีความเป็นชุมชน ความสนใจร่วมกัน (Common Interest) คนที่อยู่ในชุมชนจะต้องมีความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันและความสนใจดังกล่าวเป็นผลมาจากการอยู่ร่วมกัน ในอาณาเขต บริเวณเดียวกัน การอยู่ร่วมกัน การติดต่อสื่อสาร วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี (Cultural Traditions) ตลอดจนแบบแผนของการดำเนินชีวิตในชุมชน(Pattern of Community Life) ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงและเป็นรูปแบบเดียวกัน

๓. ด้านจิตวิทยาหมายถึงความเป็นพวกเดียวกันความและเอื้ออาทรต่อกัน ปะทะสังสรรค์ต่อกัน (Interaction) เมื่อมีคนมาอยู่ร่วมชุมชนเดียวกันแต่ละคนต้องมีการติดต่อแลกเปลี่ยนและ ปฏิบัติต่อความสัมพันธ์ของสมาชิก (Relationship) ความสัมพันธ์ต่อกันของสมาชิกในชุมชนเป็นสิ่งที่ผูกพันให้สมาชิกอยู่ร่วมกันในชุมชนนั้น

นอกจากการเชื่อมโยงทั้ง ๓ ด้านแล้วยังมีองค์ประกอบส่วนต่างๆเกี่ยวกับชุมชนที่มีปัจจัยเป็นองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบด้านมนุษย์ (Human Component)

เป็นองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในชุมชนจากวิวัฒนาการของมนุษย์ในอดีตจนถึงปัจจุบันมนุษย์ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่มการเป็นสมาชิกของชุมชนหมายความว่า จะไม่ถูกทอดทิ้งให้โดดเดี่ยวอยู่คนเดียวโดยไม่มีการไปมาหาสู่กันการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มมีหลากหลายลักษณะและหลายรูปแบบ เช่น ครอบครัว กลุ่มพ่อค้า กลุ่มองค์กร กลุ่มเครือข่ายที่อยู่ในชุมชน เป็นต้น คือมีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการหรือหากจะพิจารณากลุ่มในสายสัมพันธ์ใกล้ชิดหรือห่างไกลออกไปเป็นทอดๆที่เรียกว่ากลุ่มปฐมภูมิและกลุ่มทุติยภูมิ ก็สะท้อนความจะเป็นที่มนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีระดับชั้น (layers) ระยะห่าง (distance) หรือต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นก็เนื่องมาจากกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และคนที่ เป็นสมาชิกของกลุ่มใดๆ ก็ตามย่อมมีความสัมพันธ์ต่อสมาชิกในกลุ่มเดียวกันหรือกับกลุ่มอื่นๆ อีก เป็นลูกโซ่เกี่ยวพันกันไป สิ่งเหล่านี้จึงเป็นส่วนประกอบฐานรากที่สำคัญขององค์ประกอบด้านมนุษย์ของทุกชุมชน

๒. องค์ประกอบที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น (Man-made component)

สิ่งที่มนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมีหลากหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมและได้นำไปใช้ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องฟุนแรง รถยนต์ หรือเครื่องอำนวยความสะดวก อย่างโทรศัพท์มือถือ โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม องค์ประกอบทางด้านวัตถุนี้ไม่ได้เป็นสมาชิกของชุมชนหรือสังคม แต่เป็นผลผลิตทางอารยธรรมและมีส่วนกำกับความเป็นไปของสมาชิกครอบครัวและชุมชนด้วยความเชื่อมโยงต่อวิถีชีวิตในทุกวันและการสะสม เพื่ออนาคตข้างหน้าในกรอบของประชาคมที่กว้างขวางออกไปองค์ประกอบทางด้านวัตถุยังเชื่อมโยงระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ทั้งในการผลิตการแลกเปลี่ยนรวมถึงร่วมแบ่งปันในคราวคับขันเนื้อหาความสัมพันธ์จึงจูงใจขึ้นมาผูกโยงให้เกิดความเป็นกลุ่มก้อนและประชาคมขึ้นมาได้ นอกจากสิ่งที่เป็นวัตถุแล้วมนุษย์ยังสร้างแนวความคิด ปรัชญา ค่านิยม อุดมการณ์ ความเชื่อ ความรู้ต่างๆ ขึ้นมาเพื่อทำความเข้าใจ อิกยังผลงานตัวเราเข้ากับชุมชนและโลกรอบตัวสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและยึดถือจนไปถึงเชื่อมั่นปฏิบัติ

๓. องค์ประกอบจากสิ่งธรรมชาติสร้างขึ้น (Natural component)

สิ่งแวดล้อมทางกายภาพรายรอบชุมชนที่มีอยู่ตามธรรมชาติยาวนานกว่าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เป็นสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาอันหมายรวมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับพืชสัตว์ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งทุกชุมชนจะมีสิ่งธรรมชาติสร้างขึ้นเป็นส่วนประกอบอยู่ทั้งนั้น สภาพแวดล้อมทางกายภาพก็เป็นองค์ประกอบสำคัญที่หล่อเลี้ยงความเป็นชุมชนไว้ มนุษย์พยายามตลอดเวลาที่จะเอาชนะธรรมชาติด้วยการปรับปรุง ดัดแปลงสภาพแวดล้อมให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนและสังคมมนุษย์เพื่อความอยู่รอดและเพิ่มพูนความเจริญจากทรัพยากรที่ธรรมชาติให้มา ในอีกทางหนึ่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญก้าวหน้าของชุมชนมนุษย์สิ่งต่างๆในชุมชนที่ธรรมชาติสร้างขึ้น รวมถึงปฏิกิริยาตอบสนองจากธรรมชาติ จะมีความสัมพันธ์ต่อความเป็นชุมชนเหมือนองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้ว ทั้งสองประเภท อย่างเช่น สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงที่หลายดินแดนแถบใกล้เส้นศูนย์สูตรรับรู้ในชื่อ “ภาวะโลกร้อน” (Global Warming) อันเป็นผลจากการชุดใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลที่สะสมอยู่ใต้ภิภพมา สร้างความเจริญก้าวหน้าต่อสังคมมนุษย์ในช่วงสองร้อยปีกว่ามานี้ ส่งผลกระทบให้เกิดภาวะแห้งแล้ง ดินแตกกระแหงและไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของพืชผล การแก้ไขปัญหาใหญ่เช่นนี้จึงต้องอาศัย ความร่วมมือเป็นกลุ่มก้อนที่กว้างขวางออกไปกว่าชุมชนใกล้ตัวแต่มีปัญหายู่ร่วมกัน เราจึงได้เห็นชุมชน นักวิทยาศาสตร์ร่วมเคลื่อนไหวผลักดันกับกลุ่มเครือข่ายองค์กรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เคลื่อนไหวในภาคประชาชน และดึงผู้มีอำนาจทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งท้องถิ่นและระดับข้ามชาติ ให้ยึดมั่นในวิถีทาง แก้ปัญหาของมนุษยชาติที่ต้องมีร่วมกัน ความเป็นกลุ่มก้อนอย่างยาวนานในประเด็นปัญหาสำคัญ เช่นนี้ก็ป็นลักษณะบ่งชี้ความเป็นประชาคมที่เกิดขึ้นมาในหลายระดับให้เห็นได้ในภาพกว้าง องค์ประกอบของชุมชนทั้ง ๓ ประการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน องค์ประกอบที่อยู่

ภายในชุมชนหนึ่งๆ เริ่มจากองค์ประกอบด้านมนุษย์ นอกจากจะมีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันแล้วยังจะต้องไปมีความสัมพันธ์ต่อสิ่งทีธรรมชาติสร้างขึ้นด้วย เช่น การใช้เชื้อเพลิงจากฟอสซิลตั้งแต่ยุคถ่านหิน จนถึงน้ำมัน ปิโตรเลียมปัจจุบันที่ทำให้เกิดก๊าซเรือนกระจกและส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ อย่างรุนแรงดังที่เป็นอยู่ ก็ส่งผลกระทบต่อกลับมาสู่สังคมมนุษย์ที่ไม่อาจตัดขาดจากความเกี่ยวข้องได้ หรือสภาวะวิกฤติในระบบเศรษฐกิจโลกปัจจุบันที่เชื่อมโยงใกล้กันมากขึ้นก็จะเห็นผลกระทบสืบเนื่องจากทั้งความสำเร็จในการพัฒนาและหายนะจากวิกฤติเศรษฐกิจที่ส่งต่อถึงกันได้อย่างทั่วถึงทั้งระบบความเป็นชุมชนในยุคสมัยปัจจุบันจึงไม่อาจจำกัดขอบเขตอย่างคับแคบได้อีกต่อไป การรวมกลุ่มเป็นประชาคมที่มีรูปแบบขึ้นในหลายระดับก็เป็นลักษณะการรวมกลุ่มก้อนที่พบเห็นได้มากขึ้นไปตามยุคสมัยของเรา ดังเช่น ความพยายามในการรวมตัวระดับนานาชาติ เพื่อแก้ไขปัญหาภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนชนบทและท้องถิ่น

แนวคิดในมิติประชาสังคม (Civil Society)

ความหมายของชุมชนในมิติประชาสังคมเกิดขึ้นจากการวิพากษ์และพบของภาครัฐภาคธุรกิจเอกชนที่มีบทบาทชี้้นำหรือข้อความความคิดทิศทางพัฒนาสังคมโดยที่ผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายทิศทางพัฒนาสังคมและการจัดกิจกรรมสาธารณะค่อนข้างน้อยรวมทั้งการมองเห็นข้ออ่อนของประชาธิปไตยแบบตัวแทนหรือพรรคพวกและกลุ่มผลประโยชน์จึงเกิดการเรียกร้องหรือต้องการผู้ช่องว่างด้วยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและเสริมพลังอำนาจให้กับภาคประชาชนในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจนโยบายและทิศทางพัฒนาหรือกิจกรรมสาธารณะดังกล่าว

แนวคิดชุมชนในมิติประชาสังคมเป็นการอธิบายเกี่ยวกับกลุ่มองค์กรชมรมสมาคมที่เป็นโครงสร้างซึ่งอยู่กึ่งกลางระหว่างปัจเจกบุคคลและภาครัฐที่เรียกว่า Mediating Structure ปฏิเสธรักษขนาดใหญ่ซึ่งมีบทบาทอำนาจหน้าที่มากมายและทำการแทนสังคมในแทบทุกเรื่องและไม่ชอบในลัทธิปัจเจกชนสุดขั้วที่ไม่ห่วงใยสังคมเลยอยากให้ปัจเจกชนร่วมกันเป็นกลุ่มก้อนที่มุ่งจะทำอะไรที่ใหญ่กว้างขวางขึ้นไป และเน้นการรวมตัวของคนใกล้ชิดสัมพันธ์ใกล้ชิด เช่น ครอบครัว วัด บ้าน โรงเรียน เป็นต้น

โกวิท พวงงาม (2553) ได้กล่าว ถึงแนวคิดของนักวิชาการ คือนายแพทย์ประเวศ วะสี เหยียดเสนอแนวคิดของชุมชนในมิติของประชาสังคมว่าสังคมไทยภาคส่วนหลักของสังคมไทยที่มีความเข้มแข็งและความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันมากคือภาครัฐกับเอกชนซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ทำให้สังคมขาดดุลยภาพและเกิดความล้มเหลวในการพัฒนาของฝ่ายประชาชนหรือภาคประชาสังคมดังนั้นจึงได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับภาครัฐประชาชนหรือสังคมที่มีความเข้มแข็งและเกิดดุลยภาพทางสังคมขึ้นที่เรียกว่า สังคมนุภาพ

อนุชาติ พวงสำลี และ วีรบุรณ วิสารทสกุล (2541) ได้กล่าวถึง แนวคิดชุมชนและประชาสัมพันธ์ ภายใต้กระแสการสร้างชุมชนขึ้นมา จะพบว่าชุมชนในแนวคิดประชาสังคมนี้หมายถึง ชุมชนแห่งสำนึกที่สมาชิกทางเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น อาจจะช่วยพื้นฐานของระบบคุณค่าเก่า หรือเป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วมกันทำงานทำว่าประชาสัมพันธ์ หรือชุมชนจึงอาจมีขนาดและลักษณะที่แตกต่างกันไป ความเป็นชุมชนชุมชนมีลักษณะเป็นพลวัตที่บุคคลและกลุ่มตามมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และตัดสินใจร่วมกันโดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหม่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ร่วมกันมาเป็นชุมชน หรือความเป็นประชาสัมพันธ์จึงเป็นรากฐานที่สำคัญของสังคมเพราะจะเป็นกลุ่มคนที่มีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน เป็นแหล่งพื้นฐานที่สุดที่จะเกิดการทำความรักความเอื้ออาทรของคนในสังคมนอกจากนี้

แนวทางการเรียนรู้ถึงความเป็นชุมชนมีลักษณะ ดังนี้

๑. มีความหลากหลาย เช่น มีความหลากหลายของการรวมตัวพื้นที่รูปแบบของกิจกรรมประเด็นความน่าสนใจปัญหาและกลุ่มคนที่มารวมตัวกัน

๒. ความเป็นชุมชนที่อาจมีบริเวณหรือบริเวณขนาดใหญ่ที่เชื่อมโยงติดต่อกันทางใดทางหนึ่งหรือความเป็นชุมชนขนาดเล็กที่รวมตัวกันด้วยความรักความผูกพันความเอื้ออาทรความสนใจและหรือผลประโยชน์ร่วมกัน

๓. บนจิตสำนึกสาธารณะด้วยจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองของสังคมแห่งการเรียนรู้

๔. มีกิจกรรมและความต่อเนื่องบนพื้นฐานของกระบวนการกลุ่มและด้วยพื้นฐานแห่งการเรียนรู้จากการปฏิบัติรวมตัวที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน

๕. มีเครือข่ายและติดต่อสื่อสารด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้สื่อสารและเครือข่ายเพื่อกลุ่มประชาสังคมจะมีความยั่งยืน

สรุปได้ว่า ชุมชนในความหมายมิติประชาสัมพันธ์นี้มีลักษณะความเคลื่อนไหวและเป็นกระบวนการกลุ่มที่มีการประสานกลุ่มคนเข้าด้วยกันตั้งแต่กลุ่มที่มีขนาดเล็กจนถึงกลุ่มที่ใหญ่ในระดับประเทศ เพื่อดำเนินงานหรือมีกิจกรรมร่วมกันในการผลักดันในเชิงนโยบายที่จะร่วมพัฒนาชุมชนหรือประชาสังคมให้เกิดความเข้มแข็งโดยมีการเอื้ออาทรต่อการและการเรียนรู้ร่วมกัน

กลวิธีในการพัฒนาชนบทตามแนวพระราชดำริ(สารานุกรมเยาวชนแห่งชาติ เล่มที่ ๑๒)

การพัฒนาชนบทตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้งหลายนั้น เน้นเรื่องที่สำคัญ เป็นกลวิธี และแนวทางแก้ปัญหา ดังนี้

๑. การช่วยให้พึ่งตนเองได้

ความยากจนของชาวชนบทเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่ง เพราะเกี่ยวข้องกับประชาชนส่วนใหญ่ของชาติ รัฐบาลเองยอมรับว่ามีชาวชนบท จำนวนไม่น้อยกว่า ๑ ล้านคน ที่ยากจนและไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และมีพระราชประสงค์จะช่วยให้ราษฎรพัฒนาจนสามารถพึ่งตนเองได้ตามแนวพระราชดำริ ดังนี้

“...การเข้าใจถึงสถานการณ์และสภาพการณ์ของผู้ที่เราจะช่วยเหลือนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด การช่วยเหลือให้เขาได้รับสิ่งที่เขาควรจะได้รับตามความจำเป็นอย่างเหมาะสม จะเป็นการช่วยเหลือที่ได้ผลดีที่สุด เพราะฉะนั้น ในการช่วยเหลือแต่ละครั้งแต่ละกรณี จำเป็นที่เราจะพิจารณาถึงความต้องการ และความจำเป็นก่อนและต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่เราจะช่วยให้เข้าใจด้วยว่า เขาอยู่ในฐานะอย่างไรสมควรที่จะได้รับความช่วยเหลืออย่างไร เพียงใด อีกประการหนึ่ง ในการช่วยเหลือนั้นควรจะยึดหลักสำคัญว่า เราจะช่วยเขาเพื่อให้เขาสามารถช่วยตนเองได้ต่อไป...”

การพัฒนาที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ อาจใช้ผู้นำในหมู่บ้านที่ชาวบ้านเคารพนับถือ เป็นผู้ชักนำช่วยกันสร้างสรรค์ความเจริญให้กับหมู่บ้าน โดยเริ่มจากกิจกรรมเล็กๆ ไปก่อน หรืออาจอาศัย พระหรือเจ้าอาวาสก็ได้ ทั้งนี้ ทรงใช้คำว่า **"การระเบิดจากข้างใน"** หมายความว่า ทำให้ชุมชนหมู่บ้านหรือชุมชนบทแข็งแรงก่อน แล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การเอาความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอก เข้าไปปะทะกับชุมชนหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้เตรียมตัวหรือตั้งตัวโดยทรงยกตัวอย่างว่า การพัฒนาในลักษณะของการสร้างถนนและสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ อย่างมากมายนั้น บางครั้งก็ไม่แน่ว่าจะประสบผลสำเร็จเป็นการพัฒนาให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ สิ่งที่พระองค์ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทำให้ชุมชนแข็งแรงคือ การที่ประชาชนรู้จักรวมตัวกันในรูปของกลุ่มเพื่อไปสู่รูปของสหกรณ์เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือเพื่อทำมาหากินร่วมกัน

แนวพระราชดำริดังกล่าว ทำให้เกิดโครงการที่มุ่งแก้ไขปัญหาความยากจนของราษฎร โดยเน้น **"หลักการพึ่งตนเอง"** ในลักษณะต่างๆมากมาย ดังเช่น โครงการธนาคารข้าว โครงการธนาคารโค-กระบือ โครงการที่มีลักษณะการรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์ โครงการที่มีลักษณะผสมผสานการดำเนินงานในด้านต่างๆ เข้าด้วยกัน ทั้งการพัฒนาแหล่งน้ำ การเกษตรการจัดพัฒนาที่ดินให้แก่ราษฎรที่ยากจนและไร้ที่ดินทำกิน ฯลฯ โครงการเหล่านี้มีจุดประสงค์หลักคือ ให้ราษฎรสามารถ "อยู่ได้" หรือสามารถ "พึ่งตนเองได้" นั้นเอง

๒. การส่งเสริมความรู้ในการทำมาหากินตามหลักวิชาการสมัยใหม่ที่เหมาะสมแก่ราษฎร

เกษตรกรรมเป็นอาชีพพื้นฐานของสังคมชนบทไทยมาทุกยุคทุกสมัย ประชากรของประเทศประมาณสองในสามอยู่ในภาคเกษตรกรรม การพัฒนาการเกษตรจึงเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาชนบทและประเทศเป็นส่วนรวมมาตลอด โดยสาขาเกษตรเป็นสาขาที่ได้รับความสำคัญอย่างสูงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับ

แม้ว่าผลการพัฒนาที่ผ่านมาจะทำให้ภาคเกษตรกรรมได้เจริญก้าวหน้าไปอย่างมากก็ตามเกษตรกรรมก็ยังเป็นสาขาการผลิตที่มีปัญหาต่าง ๆ อีกหลายประการ ปัญหาหลักประการหนึ่งของการพัฒนาการเกษตรในปัจจุบัน ก็คือเรื่องของประสิทธิภาพการผลิต ปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร ก็คือความรู้ความเข้าใจในการผลิตตามหลักวิชาการสมัยใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ความสำคัญต่อปัญหาดังกล่าว ดังพิจารณาได้จากแนวทางพระราชดำรินี้

"...ชีวิตของเกษตรกรหรือของคนทุกคนส่วนหนึ่งคือความเป็นอยู่ประจำวัน ให้มีอาหารกิน มีเสื้อผ้า แล้วก็มีที่อยู่อาศัย มียารักษาโรค...ในด้านอาชีพของเกษตรกรต้องมีการเพาะปลูก การเพาะปลูกหรือการทำมาหากินนี้ก็ต้องอาศัยหลักวิชา หลักวิชาตั้งแต่พืชพันธุ์ดีที่สมควร วิธีการใช้ปุ๋ย ใช้เครื่องทุ่นแรงคือวิชาการนั่นเองก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต...ในเรื่องวิชาการก็เช่นเดียวกัน สมัยนี้เขาใช้เครื่องมือทุ่นแรงเขาใช้ปุ๋ย เขาใช้วิชาการ แต่วิชาการเหล่านี้มันก็แพง ฉะนั้น ถ้าพยายามที่จะปฏิบัติให้อยู่ในขอบเขตของกำลังเสียก่อน แล้วก็ค่อยเสริมสร้างขึ้นมาให้ค่อยๆ มีวิชาการมากขึ้น ก็จะมันคง..."

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวพระราชดำริประการต่อมาคือ การสร้างเสริมสิ่งที่ชาวชนบทขาดแคลนและเป็นความต้องการอย่างสำคัญ คือ ความรู้ ทรงเห็นว่า ชาวชนบทควรจะมีความรู้ในเรื่องการทำมาหากิน การทำการเกษตร โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ในเรื่องนี้ทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมี "ตัวอย่างของความสำเร็จ" ในเรื่องการทำมาหากิน ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรในชนบทได้มีโอกาสได้รู้ได้เห็นถึงตัวอย่างของความสำเร็จนี้และนำไปปฏิบัติได้เอง จึงทรงปรารถนาที่จะให้ตัวอย่างของความสำเร็จทั้งหลายได้กระจายไปสู่ท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ ประเด็นต่อไปที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ การนำเอาความรู้ในด้านเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่เข้าไปให้ถึงมือชาวชนบทอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องเป็นขบวนการเดียวกัน เป็นเทคโนโลยีการผลิตที่ชาวบ้านรับได้และสามารถนำไปปฏิบัติอย่างได้ผลแท้จริง

หลักในการพัฒนาของพระองค์ประการแรกคือ การพัฒนาโดยยึดปัญหาและสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่เป็นหลัก ดังนั้น การพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ในลักษณะของการศึกษา ทดลอง วิจัย จึงเกิดขึ้นเป็น "ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ" อยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ

เพื่อให้ราษฎรสามารถเข้ามาเรียนรู้ ศึกษาน ฝึกอบรมด้านต่างๆ ทั้งการเกษตร อุตสาหกรรมในครัวเรือนและ ศิลปอาชีพ จากของจริงที่ประชาชนจะสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

๓. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาตินั้นถือได้ว่าเป็นปัจจัยการผลิตขั้นพื้นฐานที่เป็นฐานการพัฒนาประเทศในระยะ ยาว จากผลการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นประการสำคัญนั้น จึงทำให้การพัฒนาในด้าน ต่างๆ มุ่งเน้นเฉพาะการเพิ่มผลิตผลของทุกๆ สาขาการผลิต โดยไม่คำนึงถึงปัญหาและข้อจำกัดของ ทรัพยากรธรรมชาติ มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ ฯลฯ เพิ่มขึ้นอย่าง รวดเร็ว จนในที่สุดทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ได้เสื่อมโทรมและเหลือน้อยลงเป็นลำดับ

แนวทางในการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติมีเป้าหมายแยก ออกได้เป็น ๒ ประการ คือ ประการแรก ใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ ประการที่สอง ประชาชนรวมกลุ่มเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติ ทั้งป่าไม้ แหล่งน้ำ เพื่อประโยชน์ของประชาชนและ สภาพแวดล้อมระยะยาว การดำเนินการดังกล่าวสามารถเป็นส่วนได้ ดังนี้

๓.๑ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรที่มนุษย์ได้บริโภคใช้สอย เช่น การทำไม้ การเก็บหาของป่า ผลิตไม้แปรรูป ฯลฯ ทำให้เกิดรายได้แก่ประชาชนและประเทศชาติ และยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะในแง่ของการแก้ปัญหาฝนแล้ง น้ำท่วม อันมีสาเหตุมาจากป่าไม้ถูกทำลายด้วย

แนวพระราชดำริของพระองค์ในด้านนี้ ได้ก่อให้เกิดโครงการพัฒนาและบำรุงรักษาป่าไม้ โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าไม้ที่เป็นต้นน้ำลำธารในบริเวณป่าเขาทางภาคเหนือเพื่อเป็นการ บรรเทาอุทกภัยในที่ลุ่มตอนล่างของภาคเหนือและในบริเวณลุ่มน้ำภาคกลาง ตลอดจนเพื่อถนอมน้ำไว้ ใช้สำหรับหล่อเลี้ยงแม่น้ำลำธารในที่ลุ่มตอนล่างในฤดูแล้ง ดังเช่น โครงการหลวงในภาคเหนือ ซึ่งมี เป้าหมายหลักในการพัฒนาและบำรุงรักษาป่าไม้ เป็นต้น

๓.๒ การอนุรักษ์ดิน

สำหรับงานด้านการอนุรักษ์ดินนั้น มีกิจกรรมตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ ส่งผลเกี่ยวเนื่องในด้านนี้ แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๓.๒.๑ การพัฒนาที่ดิน ได้แก่

การสนับสนุนให้เกษตรกรได้เรียนรู้ เข้าใจวิธีการอนุรักษ์ที่ดินและน้ำ การปรับปรุงบำรุงดินซึ่งอาจไปปฏิบัติได้เอง ทรงมีพระราชดำริว่า การปรับปรุงที่ดินนั้นต้องอนุรักษ์ผิวดิน ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ไว้ไม่ไหหรือลอกทิ้งไป (ปกกเปลือก) และต้องสงวนไม้ยืนต้นที่ยังเหลืออยู่ เพื่อรักษาความชุ่มชื้นของผิวดิน นอกจากนี้ ยังมีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนา ซึ่งได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการสร้างระบบอนุรักษ์ดินและน้ำเป็นตัวอย่างในการป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน การขยายพันธุ์พืชเพื่อการอนุรักษ์ดินและบำรุงดิน ตลอดจนการทำแปลงสาธิตด้านการพัฒนาที่ดินแก่เกษตรกร ในบางพื้นที่มีการพัฒนาปรับปรุงดินเสื่อมโทรมด้วยสาเหตุต่างๆ เช่น ดินพรุ ดินเปรี้ยว ดินเค็ม ดินทราย ฯลฯ ให้สามารถใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้อีก โดยทรงเห็นว่า ในกระบวนการพัฒนาที่ดินทั้งหมดดังกล่าวนี้ จะต้องชี้แจงให้ราษฎรซึ่งเป็นผู้รับประโยชน์มีส่วนร่วมและช่วยลงแรงด้วย

๓.๒.๒ การจัดสรรและปฏิรูปที่ดิน

ได้แก่ การพัฒนาที่ดินว่างเปล่าแล้วจัดสรรให้แก่เกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกิน ได้ประกอบอาชีพในรูปของหมู่บ้านสหกรณ์ ทั้งนี้โดยให้สิทธิทำกิน แต่ไม่ให้กรรมสิทธิ์ในการถือครอง และจัดบริการขั้นพื้นฐานให้ตามความเหมาะสม นอกจากนี้ยังมีการจัดพื้นที่ทำกินให้ราษฎรชาวไทยภูเขาสามารถอยู่ได้เป็นหลักแหล่งโดยไม่ต้องทำลายป่าอีกต่อไป การจัดพื้นที่ต่างๆ ดังกล่าวนั้น ทรงมีหลักการว่า ต้องวางแผนการจัดให้ตีเสียตั้งแต่ต้น โดยใช้แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศช่วยด้วย โดยไม่ควรทำแผนผังที่ทำกินเป็นลักษณะตำรา โดยไม่คำนึงถึงสภาพภูมิประเทศ แต่ควรจัดสรรที่ทำกินตามแนวพื้นที่รับน้ำจากโครงการชลประทาน

๓.๒.๓ การดำเนินการเกี่ยวกับ

กรรมสิทธิ์ที่ดิน ทรงสนับสนุนให้เร่งออกโฉนดที่ดินเอกชน ซึ่งปัจจุบันมีพื้นที่ถือครองอีกประมาณ ๖๖.๓ ล้านไร่ ที่ยังไม่มีเอกสารแสดงสิทธิใดๆ และพื้นที่อีกประมาณ ๖๕.๖ ล้านไร่ มีเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ เช่น นส.๓ ซึ่งยังไม่สมบูรณ์เท่าโฉนดที่ดิน นอกจากนี้ ในบริเวณที่ดินป่าสงวนเสื่อมโทรมซึ่งเป็นที่ดินของรัฐบาลที่รัฐบาลจะออกโฉนดให้ นั้น ก็ทรงมีพระราชดำริว่า ควรให้เพียงสิทธิทำกินแบบมรดกตกทอดแก่ทายาทซึ่งนำไปขายไม่ได้ ต่อมารัฐบาลจึงได้รับแนวพระราชดำริไปดำเนินการโดยได้ออกใบสัญญารับรองสิทธิทำกิน (สทก.) เป็นขั้นตอน เช่น สทก.๑ สทก.๒ และ สทก.๓ อันเป็นใบรับรองสิทธิทำกินถาวร

๓.๓ การอนุรักษ์ทรัพยากรแหล่งน้ำ

พื้นที่ทำการเกษตรในประเทศไทยนั้น มีทั้งสิ้นประมาณ ๑๔๗ ล้านไร่ ในจำนวนดังกล่าวนี้มีเพียงจำนวน ๑๖ ล้านไร่เท่านั้นที่อยู่ในเขตชลประทาน และพื้นที่ในเขตชลประทานนี้มีเพียง ๔ - ๕ ล้านไร่เท่านั้นที่รับน้ำชลประทานได้ตลอดทั้งปี ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงต้องพึ่งการเกษตรน้ำฝนเป็นหลักอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากพื้นที่การเกษตรทั้งสิ้นประมาณ ๖๐ ล้านไร่ มีพื้นที่เกษตรในเขตชลประทานเพียง ๑๖ ล้านไร่

พระเจ้าอยู่หัว จึงทรงเน้นเป็นพิเศษในเรื่องแหล่งน้ำ ทั้งนี้พระองค์ทรงมีความเห็นว่าเป็นเนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งอยู่ในชนบทนั้นประกอบอาชีพทางการเกษตรและเนื่องจากพื้นที่เกษตรในชนบทส่วนใหญ่ต้องพึ่งน้ำฝน จึงทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่แน่นอน ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรเป็นอย่างมาก ดังนั้น การอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรด้านแหล่งน้ำจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการบรรเทาปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และเพื่อการเกษตรของประชาชนส่วนใหญ่ของชาติ

๔.คุณภาพชีวิต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร โดยให้ความสำคัญต่อปัญหาพื้นฐาน คือ เรื่องเกี่ยวกับปัจจัยสี่ คือ ต้องมีอาหารการกินที่มีคุณภาพ มีเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยที่ถูกต้องตามสุขอนามัย การระวังรักษาสุขภาพร่างกายของประชาชนให้พ้นจากโรคภัยที่คอยเบียดเบียน ตลอดจนการให้การศึกษาและการเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ประชาชนด้วย ทั้งนี้ ทรงเห็นว่าการพัฒนาต่างๆ จะได้ผลนั้นจะต้องเริ่มต้นด้วยการที่มี "กำลังคนกำลังใจ" ที่ดี เพื่อให้สามารถต่อสู้ฝ่าฟันกับปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น และมีความเข้มแข็งที่จะพัฒนาเพื่อตนเองและประเทศชาติต่อไป ดังในกรณีตัวอย่าง เช่น โครงการด้านสาธารณสุข ที่พระองค์ทรงเริ่มดำเนินการตั้งแต่เสด็จฯ นิวัตกลับพระนครใน พ.ศ. ๒๔๙๔ คือ โครงการก่อสร้างอาคารการแพทย์ของโรงพยาบาลต่างๆ เช่น โรงพยาบาลภูมิพลอดุลยเดช ตึกวชิราลงกรณ์ สภากาชาดไทย กิจกรรมต่อต้านโรคโปลิโอ トラาาจนปัจจุบันซึ่งยังมีหน่วยแพทย์พระราชทานในหลาย ๆ สาขา เพื่อคอยดูแลรักษาประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะชาวชนบทที่ห่างไกล เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของ การพัฒนาว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทางหรือการเปลี่ยนแปลงที่วางแผนไว้ล่วงหน้าการกระทำให้เปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่

ดีกว่าขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มและมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดและเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น

บุญธรรม เทศนา กล่าวว่า ส่วนประกอบที่สำคัญของการพัฒนาต้องมีการวางแผนในการพัฒนาชุมชน ช่วงที่สำคัญ ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. การวางแผนพัฒนาชุมชนต้องมีการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงของสภาวะสังคมเศรษฐกิจความต้องการ และปัญหาของประชาชนในชุมชนนั้นๆ เป็นสำคัญ

๒. การวางแผนพัฒนาชุมชนนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชนทั้งนี้ ต้องมีการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของประชาชนก่อน

๓. การวางแผนพัฒนาชุมชนในเรื่องการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของประชาชนนั้นให้ จารณาที่จำนวนของประชาชนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการที่ต้องการยังไม่ได้รับการตอบสนองประกอบ เป็นสำคัญ

๔. การวางแผนพัฒนาชุมชนจะต้องมีความคำนึงถึงค่านิยม ความเชื่อ ข้อห้ามขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ด้วย

๕. การวางแผนชุมชนต้องเริ่มจากสิ่งที่มีอยู่และสิ่งที่มีคนมีความรู้อยู่แล้ว

๖. การวางแผนการพัฒนาชุมชนจะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนและสอดคล้องกับความสนใจ และความพึงพอใจของประชาชนในชุมชนเป็นสำคัญ

๗. การวางแผนพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องมีโครงการย่อยๆ รองรับหลายๆโครงการเพื่อแปลงแผนที่มี ลักษณะเป็นนามธรรมไปสู่การปฏิบัติที่มีความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

๘. การวางแผนพัฒนาชุมชนที่มีคุณภาพจำเป็นต้องเสริมสร้างให้ประชาชนในชุมชนเกิดการเรียนรู้และ ความเชื่อมั่นในการพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง

๙. การวางแผนพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องใช้การประสานสัมพันธ์กับผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับและทุกฝ่าย เพื่อให้เกิดความสำเร็จอย่างราบรื่น

๑๐. การวางแผนพัฒนาชุมชนที่มีคุณภาพจำเป็นต้องชี้ให้เห็นแนวทางการประเมินผลได้ทุกระยะ ได้แก่ ระยะก่อนดำเนินงาน ระหว่างการดำเนินงาน และระยะหลังดำเนินงาน

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการโครงการ วิธีการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุกๆด้าน การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ต้องมีการพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรมจริยธรรม มีจิตสำนึก มีเหตุผล และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ทั้งนี้การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้นั้น แต่ต้องอาศัยการวางแผนในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ และตอบสนองความต้องการของประชาชนโดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ในการวางแผนพัฒนาต้องมีโครงการหลายๆโครงการในการรับรองเพื่อให้สามารถนำไปพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น การพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานในทุกๆระยะ

หน้าที่ของชุมชนชนบทและท้องถิ่น

หน้าที่ของชุมชนแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือหน้าที่ของชุมชนโดยทั่วไปและหน้าที่ตาม ประเภทและลักษณะของชุมชน จำแนกออกได้ ดังนี้

๑. หน้าที่ของชุมชนโดยทั่วไป

๑.๑ หน้าที่ทางชีวภาพ คือการจัดหาสมาชิกใหม่ให้ชุมชนด้วยวิธีการสืบพันธุ์ตาม ธรรมชาติ และการย้ายถิ่นจากชุมชนอื่น เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างถาวร

๑.๒ การคมนาคมสื่อสาร โดยจัดให้มีระบบการติดต่อสื่อสาร เช่น ภาษาพูดและ ภาษาเขียน โทรศัพท โทรสาร ไปรษณีย์ โทรเลข อินเทอร์เน็ต เป็นต้น เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถ ติดต่อสื่อสารระหว่างกันได้ รวมทั้งจัดให้มีคมนาคมขนส่งเพื่อติดต่อกันภายในชุมชนและกับชุมชนอื่นๆ อีกด้วย

๑.๓ การอบรมกลุ่มเอกลักษณ์ถ่ายทอดวัฒนธรรมให้สมาชิก เช่น ปลูกฝังและถ่ายทอด ให้สมาชิกในครอบครัว ชุมชนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองและบุคคลอื่น ให้รู้แนวทางในการประพฤติ ปฏิบัติตนในชุมชน ให้รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน เพื่อให้การดำรงชีวิตในชุมชนเป็นไปโดย ราบรื่น เป็นต้น

๑.๔ การให้บริการขั้นต้นแก่สมาชิก เช่น การจัดให้มีการผลิตสินค้าเครื่องอุปโภค บริโภคและการบริการต่าง ๆ มีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยถูกสุขลักษณะ การดูแลด้านสุขภาพอนามัย สาธารณูปโภค เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของสมาชิก ช่วยให้สมาชิกมีความสะดวกสบายใน การดำรงชีวิต

๑.๕ การจัดระบบความสัมพันธ์ของสมาชิก ให้สมาชิกมีความสัมพันธ์กันในลักษณะ ของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเอื้ออาทรต่อกัน

๑.๖ สร้างความรู้สึกเป็นกลุ่มหรือพวกเดียวกันระหว่างสมาชิก เพื่อให้สมาชิกมีความรัก ความผูกพันกัน ให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รักและหวงแหนชุมชน ทำให้ชุมชนเป็น ปึกแผ่นมั่นคง

๑.๗ จัดระเบียบและรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่สมาชิก เป็นการจัดการให้ สมาชิกประพฤติปฏิบัติ ตามบรรทัดฐานทางสังคม คือวิถีประชา ค่านิยม กฎหมายและจารีตประเพณี ระเบียบข้อพิพาทระหว่างสมาชิก ด้วยความยุติธรรม ค้ำครองรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สร้างความสงบเรียบร้อยและความปกติสุขให้แก่สมาชิกและชุมชน

๑.๘ บำรุงขวัญและกำลังใจของสมาชิก ด้วยการจูงใจให้สมาชิกเกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนด้วยการจัดสวัสดิการที่จำเป็นให้แก่สมาชิก ให้รางวัลแก่ผู้ทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน ลงโทษผู้ที่กระทำผิดต่อชุมชน ซึ่งจะทำให้สมาชิกมีขวัญกำลังใจที่ดีมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นพลังสำคัญของชุมชนต่อไป

๑.๙ การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้คือการจัดให้สมาชิกในชุมชนมีการเรียนรู้ ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอจนเป็นกิจกรรมปกติของชุมชน สามารถร่วมกันหาแนวทางหรือวิธีการที่จะใช้ ชีวิตร่วมกันในชุมชนอย่างมีความสุข เป็นชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน

๑.๑๐ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนและกับชุมชนอื่นๆ เพื่อให้สมาชิกของ ชุมชนมีการติดต่อสัมพันธ์กันทั้งระหว่างสมาชิกในชุมชนและกับชุมชนอื่นๆ ทำให้ชุมชนสามารถขยาย กิจกรรมต่างๆ และได้รับประโยชน์มากขึ้น เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการ พัฒนาการ ค้าขาย การร่วมมือกันพัฒนาชุมชน เป็นต้น

๑.๑๑ การสร้างและรักษาวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของ สมาชิกในชุมชนทั้งวัฒนธรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในชุมชนและคัดกรองวัฒนธรรมจาก ภายนอกชุมชน การสร้างวัฒนธรรมขึ้นใหม่ หรือปรับปรุงพัฒนาวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมกับ การดำรงชีวิตในปัจจุบัน

๑.๑๒ การเตรียมชุมชนให้มีความพร้อมที่จะพัฒนาและร่วมกันพัฒนาชุมชน เช่น จัดระบบการเรียนรู้ การให้การศึกษา การพัฒนาจิตสำนึกของสมาชิก การฝึกอบรม การสรรหาและ พัฒนาผู้นำ ส่งเสริมให้สมาชิก ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในรูปของกลุ่มและองค์กร การไปศึกษาดูงานชุมชนอื่น ๆ ที่ประสบความสำเร็จ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชน เป็นต้น

๒. หน้าที่ตามประเภทและลักษณะของชุมชน ชุมชนนอกจากจะมีหน้าที่โดยทั่วไปแล้วยังมีหน้าที่เฉพาะของตนเองอีกซึ่ง กิส และฮาเบิร์ต (อ้างถึงในรัชนิกร เศรษฐ์รัฐ, 2528) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของชุมชนตามลักษณะชุมชนชนบทและ ชุมชนเมือง ดังนี้

๒.๑ หน้าที่ของชุมชนชนบท มีหน้าที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๒.๑.๑ เป็นแหล่งผลิตอาหารและวัตถุดิบอื่น ๆ เพื่อการมีชีวิตรอดและเพื่อ บริการให้แก่ชุมชนเมืองซึ่งเป็นเศรษฐกิจพื้นฐาน

๒.๑.๒ เป็นแหล่งผลิตแรงงานให้กับชุมชนเมือง เพราะคนในชุมชนชนบทจะ ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนเมืองเพื่อทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม จนบางครั้งในชนบทเองกลับขาด แคลนแรงงาน โดยเฉพาะชนบทที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

๒.๑.๓ ทะนุบำรุงและถนอมทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ชุมชนและสังคมส่วนรวม

๒.๑.๔ เป็นแหล่งให้ความปลอดภัยในยามศึกสงครามและเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมือง

๒.๒ หน้าที่ของชุมชนเมือง มีหน้าที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๒.๒.๑ เป็นตลาดรับซื้ออาหารและวัตถุดิบอันเป็นผลผลิตจากชุมชนชนบท

๒.๒.๒ เป็นศูนย์รวมของการค้า การคมนาคม การสื่อสาร พาณิชยกรรมและ วัฒนธรรม

๒.๒.๓ เป็นศูนย์รวมของการปกครองและการเมือง

๒.๒.๔ เป็นแหล่งรวมของกิจกรรมต่างๆ ของการบริการด้านสาธารณูปโภค การศึกษาค้นคว้า และการพักผ่อนหย่อนใจ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในชุมชนแต่ละชุมชนจะมีภารกิจหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งการที่ชุมชนจะสามารถดำรงอยู่ได้นั้น ก็จะต้องทำหน้าที่และภารกิจของตนเอง เพื่อเป็นการตอบสนองสมาชิกชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ยิ่งชุมชนมีพัฒนาการมากขึ้นเท่าใด ภารกิจหน้าที่ของชุมชนก็จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นและซับซ้อนเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ตามลักษณะของการเปลี่ยนแปลงในด้านพัฒนาการของชุมชน

ภารกิจหน้าที่ของชุมชนท้องถิ่น

สำหรับภารกิจหน้าที่ของชุมชนท้องถิ่นนั้น พิจารณาเห็นว่าภารกิจหน้าที่ของชุมชนท้องถิ่นที่สำคัญๆ ในหลายประการ ซึ่งโกวิท พวงงาม (2553) ได้แบ่งภารกิจหน้าที่ของชุมชนท้องถิ่น ดังต่อไปนี้

๑. ภารกิจหน้าที่ทางสังคม

๑.๑ ชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการดำรงรักษาไว้ซึ่งสมาชิก กล่าวคือ หน้าที่ในการ ทำให้สมาชิกในชุมชนยังคงอยู่ในชุมชนท้องถิ่นต่อไป เพราะหากชุมชนมีสมาชิกลดลงอยู่ตลอดเวลา หรือไม่มี

สมาชิกเหลืออยู่ก็ควรจะเรียกว่าเป็นชุมชนไม่ได้ การดำรงรักษาสมาชิกไว้ในชุมชน สามารถ กระทำได้ในหลายแนวทาง ตั้งแต่การปลูกจิตสำนึกรักชุมชนท้องถิ่น การให้การศึกษาแก่สมาชิก รู้สึก ห่วงแทน และเป็นเจ้าของในทรัพยากรท้องถิ่น การสร้างแรงจูงใจให้คนในชุมชนอยู่ในท้องถิ่นของตน เช่น สร้างงาน สร้างรายได้ สร้างความสะดวกสบาย สร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่าง ๆ

๑.๒ ชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการผลิตสินค้าและบริการ นอกจากชุมชนท้องถิ่นจะ ทำหน้าที่ในการผลิตสมาชิกแล้ว ชุมชนท้องถิ่นยังมีหน้าที่ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อป้อนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจในระดับที่สูงกว่าอีกด้วย กล่าวคือ หากพิจารณาในแง่นี้ จะเห็นว่าเป็นการมองชุมชนท้องถิ่นในฐานะเป็นหน่วยผลิตในลำดับต้นของระบบเศรษฐกิจ สินค้าและบริการที่ชุมชนผลิตและถูกถ่ายทอดหมุนเวียนอยู่ในระบบเศรษฐกิจ เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้และสร้างผลผลิต โดยส่วนใหญ่ผลผลิตที่เกิดจากชุมชนท้องถิ่นจะเป็นผลผลิตที่สามารถหาวัตถุดิบได้จากภายในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆเอง เช่น ผลผลิตทางหัตถกรรม ผ้าทอ ผ้าไหม ตะกร้า เครื่องจักสาน เครื่องเงิน เป็นต้น หรือหากเป็นในชุมชนท้องถิ่นที่มีความเจริญมาก มีทรัพยากรมาก สินค้าและบริการอาจเปลี่ยนไป เช่น การให้บริการ นอกจากนี้ในชุมชนท้องถิ่นควรจะมีการแบ่งงานกันทำโดยที่การแบ่งงานกันทำภายในชุมชนท้องถิ่น จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเพิ่มขีดความสามารถในการผลิตสินค้าและบริการได้มากขึ้น และหากชุมชนท้องถิ่นไม่ทำหน้าที่ในการผลิตสินค้าและบริการแล้ว จะทำให้ระบบเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมหยุดชะงักลง เพราะชุมชนท้องถิ่นถือเป็นแหล่งทรัพยากรแหล่งวัตถุดิบและแหล่งแรงงานที่สำคัญ โดยชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการนำเอาวัตถุดิบและทรัพยากรในชุมชนมาทำการผลิตโดยใช้แรงงานภายในชุมชน เพื่อให้ได้ผลผลิตออกสู่ภายนอก

๑.๓ ชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการผลิตสมาชิกใหม่เพิ่มเติมให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและสังคมโดยรวม หน้าที่ในการผลิตสมาชิกใหม่นั้นมี 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะที่หนึ่ง การเพิ่มสมาชิก ใหม่โดยการเกิด ซึ่งเป็นหน้าที่เดียวกับสถาบันครอบครัว ที่ทำหน้าที่หลักของสังคมในการเพิ่มสมาชิกในสังคม อย่างไรก็ตามความแตกต่างระหว่างสถาบันครอบครัวกับชุมชนท้องถิ่นนั่นก็คือชุมชนท้องถิ่น เพิ่มสมาชิกได้อีกในหนึ่งลักษณะ คือการเพิ่มสมาชิกในชุมชนโดยการรับสมาชิกมาจากชุมชนอื่น หรือการเพิ่มสมาชิกที่ไม่ใช่การเกิด การเพิ่มสมาชิกในลักษณะนี้ ชุมชนท้องถิ่นต้องมีความสามารถในการดึงดูดคนให้เข้ามาอยู่ในท้องถิ่นของตนมากพอสมควร เช่น มีทรัพยากรธรรมชาติ การมีสวัสดิการที่ดี มีวัตถุดิบหรือสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สมาชิกได้อย่างพอเพียง หากชุมชนท้องถิ่นใดขาดแรงดึงดูดดังกล่าวนี้แล้วการที่จะได้สมาชิกของชุมชนท้องถิ่นเพิ่มจึงเป็นไปได้ยาก

๑.๔ ชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคมให้แก่สมาชิกใหม่ ทั้งสมาชิกใหม่ที่มาจากการเกิดและสมาชิกที่มาจากกรย้ายเข้ามา การขัดเกลาทางสังคมนี้จะทำให้สมาชิกสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีกฎระเบียบและก่อให้เกิดความสงบขึ้นในชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย หากสังคมใดขาดชุมชนท้องถิ่นในการทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคมหรือถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่คนรุ่นต่อไปแล้ว คนในสังคมก็จะขาดจิตสำนึกในความเป็นชุมชน ขาดลักษณะของการมีตัวตน ไม่มีวัฒนธรรมที่เป็นของตนเอง และขาดสิ่งยึด

เหนี่ยวทางสังคม ในขณะที่ผลกระทบที่มีต่อสังคม คือสังคมจะขาดระเบียบวินัย ขาดบรรทัดฐาน ของสังคมและอาจทำให้โครงสร้างของสังคมเสียไป

๑.๕ ชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการรักษากฎระเบียบและทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีบทลงโทษทั้งทางสังคมและทางกฎหมายในการควบคุมดูแลพฤติกรรมของสมาชิก หากสมาชิกใดไม่ทำตามบรรทัดฐานหรือกฎระเบียบที่สังคมกำหนดไว้แล้ว อาจได้รับต่อต้านและอาจถูกขับออกจากชุมชนท้องถิ่นได้ในที่สุด หากชุมชนท้องถิ่นไม่ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้แล้ว สังคมและชุมชนท้องถิ่น อาจเกิดความวุ่นวายหรือที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “อนาธิปไตย” ได้

ภารกิจหน้าที่เชิงระบบ

กรอบความคิดเชิงระบบ มีการอธิบายกันมาตั้งแต่ในช่วงปี ค.ศ.1950 เป็นต้นมาและได้รับความนิยมนสูงสุดในช่วงปี ค.ศ.1960 ผู้ที่ทำให้กรอบความคิดเชิงระบบเป็นที่รู้จักของสังคมโดยทั่วไป คือนักรัฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุด 2 ท่าน คือ อัลมอน (Almon) และ เดวิด อีสตัน (David Easton) (อ้างถึงในโกวิทย์ พวงงาม, 2553) ที่ได้เสนอกรอบความคิดเรื่องระบบการเมืองขึ้นและพยายาม เหาแนวคิดเรื่องระบบเข้าไปทดแทน การมองประเทศต่างๆ เป็นรัฐ (State) โดยอธิบายว่ารัฐไม่สามารถหาคำจำกัดความได้อย่างชัดเจนและไม่มีมาตรฐานเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ ดังนั้นนักรัฐศาสตร์เชิงระบบจึงพยายามเสนอให้ระบบการเมืองเข้าไปทดแทนหน่วยการวิเคราะห์ทางรัฐศาสตร์แทนรัฐและเรียกชื่อของประเทศต่างๆ ว่าระบบการเมืองสหรัฐอเมริกา ระบบการเมืองญี่ปุ่น ระบบการเมืองอังกฤษ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องระบบการเมืองก็ได้รับความนิยมนอยู่ได้ไม่นานก็ถูกโจมตีจากนักรัฐศาสตร์หลายๆ ฝ่าย และมองว่ากรอบความคิดเรื่องระบบ ยังมีจุดอ่อนอยู่มากและยังไม่สามารถเข้าไปทดแทนการวิเคราะห์หน่วยการเมืองแบบ “รัฐ” ได้ หน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่ชุมชนท้องถิ่น หน้าที่ในการสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ให้แก่คนในท้องถิ่น หน้าที่ในการรักษาความสะอาดให้เกิดขึ้นแก่ท้องถิ่น หน้าที่ด้านสาธารณสุข หน้าที่ด้านการศึกษา หน้าที่อื่นๆ ตามที่กฎหมายกำหนด ภารกิจหน้าที่ของท้องถิ่น

จากกรอบแนวคิดเรื่องระบบการเมือง ชุมชนท้องถิ่นก็เป็นเสมือนกลไกหนึ่งในการทำให้ระบบการเมืองดำเนินการต่อไปได้ ดังนั้นหากไม่มีชุมชนท้องถิ่นทำหน้าที่ในระบบการเมือง กล่าวคือชุมชนท้องถิ่นทำหน้าที่กั้นกรอง (Filter) ของระบบการเมือง ซึ่งตัวกรองของระบบการเมืองมีหน้าที่อย่างน้อยสองประการ คือ

๑) ทำหน้าที่เป็นตัวกั้นกรองข้อเรียกร้องต่างๆ ก่อนจะนำเข้าสู่ระบบการเมือง

๒) การทำหน้าที่เป็นตัวรวบรวมผลประโยชน์ให้เป็นกลุ่มก้อน หากระบบการเมืองไม่มีชุมชนท้องถิ่นแล้ว สถาบันอื่นๆในระบบการเมืองก็ต้องเข้ามาทำหน้าที่ในการเป็นตัวกรองแทน เช่น พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ ซึ่งสถาบันต่างๆเหล่านี้ ก็ไม่สามารถเข้ามาทดแทนหน้าที่ของชุมชนท้องถิ่นได้ทั้งหมด เพราะชุมชนท้องถิ่นมีมิติพิเศษที่สถาบันอื่นๆเข้าไปไม่ถึง เช่น ความใกล้ชิด สนับสนุนกันในชุมชน ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการระหว่างคนในชุมชน เป็นต้น โดยภารกิจหน้าที่ ของชุมชนในเชิงระบบ มีดังนี้

๑. ชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่เป็นตัวกลั่นกรองข้อเรียกร้องของระบบ ตามที่ได้อธิบายไปแล้ว ข้างต้นว่า ตัวกรองของระบบการเมืองมีหน้าที่ใด ชุมชนท้องถิ่นก็มีหน้าที่เหล่านั้นได้และยากที่จะหาสถาบันอื่นๆ เข้ามาทำหน้าที่ทดแทนชุมชนท้องถิ่นดังกล่าว

๒. ชุมชนท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นตัวรวบรวมผลประโยชน์ให้เป็นกลุ่มเป็นก้อน หน้าที่ในประการนี้ก็เป็นอีกหน้าที่หนึ่งของตัวกรองระบบการเมือง เพราะรัฐบาลคงไม่สามารถรับข้อเรียกร้องต่างๆ ของประชาชนในสังคมทั้งหมดไม่ไหว ชุมชนท้องถิ่นต้องทำหน้าที่เป็นผู้บรรเทาข้อเรียกร้องในเบื้องต้น หากข้อเรียกร้องใดเกินความสามารถของชุมชนท้องถิ่นก็จะทำการจัดระเบียบ ข้อเรียกร้องนั้นให้เป็นกลุ่มเป็นก้อน แล้วนำข้อเรียกร้องเหล่านั้นเสนอต่อหน่วยงานปกครองในระดับที่สูงกว่าต่อไป เช่น อำเภอ จังหวัด กรมต่าง ๆ หรือแม้แต่เสนอผ่านไปยังสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่ เป็นต้น

นอกจากภารกิจหน้าที่หลัก ๒ ประการของท้องถิ่นแล้ว ชุมชนท้องถิ่นยังมีหน้าที่เสริมในเชิง ระบบอีก ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ชุมชนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการส่งเสริมระบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นแก่คนใน ท้องถิ่น กล่าวคือชุมชนท้องถิ่นเปรียบเสมือนโรงเรียนฝึกหัดประชาธิปไตยให้แก่คนในท้องถิ่นได้ว่า ประชาชนต้องเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ในช่องทางใดได้บ้าง เรียกร้องสิทธิต่างๆ จากรัฐบาล รวมไปถึง การรับรู้ถึงกระบวนการต่างๆ ในการเข้าไปบริหารงานให้แก่ท้องถิ่น ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะส่งผลดีต่อการเมืองในระดับชาติ

ประการที่ ๒ เป็นผลสืบเนื่องมาจากประการที่หนึ่ง เมื่อประชาชนรู้ถึงสิทธิหน้าที่ของตน รู้จักเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ไม่เพิกเฉยต่อการกระทำของรัฐ ก็ส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับการตรวจสอบมากขึ้น ผู้บริหารท้องถิ่นจำเป็นจะต้องทำงานให้มีประสิทธิภาพเพราะถูกเพ่งเล็งจากประชาชนในท้องถิ่น เมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งแล้ว การแทรกแซง การทำงานของชุมชนท้องถิ่นจากรัฐบาลก็กระทำได้ยากขึ้นด้วย เพราะโดยสภาพของชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็งจะไม่ให้รัฐบาลเข้าไปก้าวกายการทำงานของตน กล่าวโดยสรุปก็คือจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นมี ความเข้มแข็งมากขึ้นนั่นเอง

นอกจากหน้าที่เชิงระบบที่ได้อธิบายไปข้างต้นแล้ว ยังมีการพิจารณาให้ชุมชนท้องถิ่น เปรียบเสมือนระบบการเมืองระบบหนึ่ง มีการแบ่งแยกหน้าที่หรือองค์ประกอบต่างๆ ภายในชุมชนมีปัจจัยนำเข้า มีกระบวนการแปรเปลี่ยนข้อเรียกร้องต่างๆ ให้เป็นปัจจัยนำออกมีผลสะท้อนกลับ ซึ่งการวิเคราะห์ชุมชนเป็นระบบการเมืองหนึ่ง เป็นการพิจารณาที่มุ่งพิจารณาการดำรงอยู่ของชุมชน ท้องถิ่นว่ามีโครงสร้างในการปรับตัว และตอบสนองต่อความต้องการของคนภายในชุมชนท้องถิ่นอย่างไร และมีปฏิสัมพันธ์กับระบบสังคมภายนอกที่ใหญ่กว่าอย่างไร ซึ่งเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ ในการวิเคราะห์ชุมชนท้องถิ่น

บทสรุป

ดังนั้นจึงกล่าวสรุปได้ว่า ชุมชนชนบทและท้องถิ่น มีโครงสร้าง ลักษณะและองค์ประกอบหลักที่เหมือนกัน คือ กลุ่มคน มีความสัมพันธ์แบบปฐมนุญมิ ที่สมาชิกในชุมชนมีความรู้จักมักคุ้น สนิทสนม มีความสัมพันธ์วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ไม่มีพิธีรีตองมาก แต่สิ่งที่แตกต่างกันคือ ชุมชนจะเกิดจากการรวมตัวกันของบุคคลจำนวนหนึ่ง ที่มีความสัมพันธ์ร่วมกันอย่างใกล้ชิด จนสะท้อนออกมาในด้านต่างๆ เช่น มีผลประโยชน์ร่วมกัน วัฒนธรรมประเพณีและโครงสร้างเศรษฐกิจเหมือนกัน ส่วนท้องถิ่น คือ บริเวณใดบริเวณหนึ่ง หรือพื้นที่ดินแดนที่เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของคนหรือกลุ่มบุคคล ที่มีสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยสำหรับการดำเนินชีวิตและผูกพันกันระหว่าง คน กับ พื้นที่ ทั้งสองคำนี้มีความหมายหลายประการ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่อย่างใกล้ชิด เพราะเป็นการเน้นความสัมพันธ์และผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม